

บทนำ

ปัญหาสุรา เป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่เป็นผลกระทบเกิดจากการทำหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้ากับชาติตะวันตก ตั้งแต่ พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีการระบุนโยบายเกี่ยวกับสุราไว้อย่างแน่ชัดในหนังสือสัญญาดังกล่าว ทำให้เกิดการตีความในสัญญาต่างกันไป ปัญหานี้มีผลอย่างเฉียบพลันต่อรายได้ของประเทศ สภาพสังคม และมีผลต่อเนื่องกระทบการปกครองและการบริหารประเทศของรัฐ ที่สำคัญคือปัญหานี้กระทบความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศ

ปัญหาสุรา ได้ทวีความรุนแรงขึ้น และเกี่ยวพันกับชนในบังคับต่างชาติ โดยเฉพาะ "คนจีนในบังคับต่างชาติ" ทำให้เกิดความขัดแย้งในศักดิ์ศรีที่นายอากรสุราจับกุมคนในบังคับต่างชาติที่จำหน่ายสุราเรื่อยมา รัฐบาลไทยจึงตระหนักถึงความจำเป็นต้องแก้ไขปัญหานี้โดยเร็ว ดังนั้นในฐานะที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงได้รับการแต่งตั้งเป็นราชทูตไทยคนแรก และเข้าไปมีบทบาทในการเจรจาทำสัญญาสุรากับรัฐบาลต่างประเทศในช่วงดังกล่าว จึงทรงเป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์ไทยที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะแนวความคิด นโยบาย และการดำเนินการของพระองค์เพื่อให้การเจรจابرลุผลสำเร็จ

การแก้ไขปัญหสุราในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กระทำด้วยการส่งราชทูตออกไปเจรจาท่าหนังสือสัญญาเรื่องสุรากับรัฐบาลฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2410 แต่หนังสือสัญญาดังกล่าวไม่มีผลบังคับใช้ในทางปฏิบัติ ปัญหาสุรานี้ได้ทวีความรุนแรงขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้เนื่องจากเป็นเรื่องเกี่ยวพันกับชนในบังคับต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีน รัฐบาลไทยได้ดำเนินการแก้ไขทั้งภายในประเทศและส่งทูตพิเศษออกไปเจรจากับต่างประเทศ แต่ปัญหาสุราก็มีอาจสิ้นสุดลงได้ รัฐบาลไทยจึงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหสุราเป็นการเร่งด่วน จึงได้แต่งตั้งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นราชทูตไทยประจำต่างชาติคนแรก เพื่อดำเนินการเจรจาแก้ไขปัญหสุรา โดยตรงกับรัฐบาลชาติตะวันตก

การทำสัญญาสุรากับ ประเทศตะวันตกครั้งนี้ ไม่เพียงแต่เพิ่มรายได้ของรัฐ และควบคุมการค้าสุรกายในเท่านั้น ยังนำไปสู่การรวบรวมรายได้ด้านการคลังของประเทศอีกด้วย และที่สำคัญการแก้ไขปัญหามสุราในครั้งนี้ แม้จะเป็นการแก้ไขเกี่ยวกับ พิภคอัตราภาษีในส่วนน้อยก็ตาม แต่ก็ เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของรัฐบาลไทยในการแก้ไข ข้อผูกพันในหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้าที่ไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบด้านภาษีอากร จน ประสบความสำเร็จในปี พ.ศ. 2481

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ในฐานะราชทูตไทยคนแรก ประจำยุโรป ผู้มีอำนาจเต็มในการเจรจาตกลงในหนังสือสัญญาเกี่ยวกับสุรากับประเทศ ตะวันตกระหว่าง พ.ศ. 2424-2429
2. เพื่อศึกษาที่มาและความสำคัญของปัญหามสุรา หลังจากประเทศไทยได้ ทำหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้ากับประเทศตะวันตก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2398 ปัญหานี้ทำให้รัฐบาลไทยมีรายได้จากอากรสุราน้อยลงประการหนึ่ง และทำให้รัฐบาล ไทยขัดแย้งกับกงสุลต่างชาติเมื่อรัฐบาลไทยจำเป็นต้องจับกุมคนในบังคับต่างชาติที่จำหน่าย สุรา นอกจากนี้ปัญหาการค้าสุรายังมีผลกระทบต่อความสงบภายในประเทศซึ่งรัฐบาลไทย เป็นผู้รับผิดชอบ และการจับกุมคนในบังคับต่างชาตินี้ยังนำไปสู่ปัญหาระหว่างประเทศอีกด้วย
3. เพื่อศึกษาความพยายามของรัฐบาลไทยก่อนที่จะส่งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ไปต่างประเทศ และศึกษาผลของการทำข้อตกลงใหม่ในหนังสือสัญญาว่าด้วยการค้าสุราที่ เปิดโอกาสให้รัฐบาลไทยมีอำนาจควบคุมการจำหน่ายสุรกายในประเทศ และรวบรวม รายได้จากอากรสุราให้มาขึ้นกับหอรัษฎากรพิพัฒน์แห่งเดียว ในขณะที่เวลานั้นก็เป็นการจัด ปัญหาเกี่ยวกับต่างประเทศในเรื่องคนในบังคับต่างชาติที่จำหน่ายสุราให้เป็นที่เรียบร้อย

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัย เรื่องนี้มุ่งศึกษาบทบาทของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ในการเจรจาตกลงทำหนังสือสัญญาเกี่ยวกับสุรากับประเทศตะวันตก ระหว่าง พ.ศ. 2424-2429 แต่เนื่องจากปัญหาสุรา เป็นปัญหาที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่รัฐบาลไทยได้ทำหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้า (สนธิสัญญาบาวริง) ในปี พ.ศ. 2398 จึงจำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์ถึงปัญหาเบื้องต้นเหล่านี้ว่า มีผลกระทบอย่างมากต่อการที่รัฐบาลไทยต้องส่งราชทูตไปเจรจาดังยุโรป

วิธีดำเนินการวิจัย

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้านี้ มีทั้งเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) เอกสารชั้นต้นซึ่งเป็นข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้คือ เอกสารส่วนพระองค์ของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ในห้องสมุดบ้านอาจารย์ มล.มานิจ ชุ่มสาย เอกสารเหล่านี้มิใช่จะมีเพียงรายงานทูลเหตุการณ์ต่าง ๆ ต่อรัฐบาลไทยเท่านั้น แต่ยังมีเอกสารโต้ตอบระหว่างสถานทูตไทยกับรัฐบาลชาติต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นเอกสารภาษาต่างประเทศ

ถึงแม้ว่างานวิจัยนี้ ส่วนใหญ่จะใช้เอกสารภาษาไทย แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ผู้เขียนได้ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งเอกสารภาษาไทยและเอกสารภาษาต่างประเทศควบคู่กันไป กล่าวคือ ในรายงานของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ที่ส่งมายังรัฐบาลไทย นอกจากจะกล่าวถึงพระภารกิจที่พระองค์ได้ปฏิบัติแล้ว ในกรณีที่มีหนังสือโต้ตอบกับต่างประเทศ ทั้งหน่วยราชการ หรือบุคคลต่าง ๆ และรายงานของกงสุลไทยประจำเมืองต่าง ๆ พระองค์จะส่งหนังสือเหล่านั้นมายังรัฐบาลไทยด้วยเช่นกัน ผู้เขียนจึงได้ทำการวิจัยโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเหล่านั้นพร้อมกัน และนำเสนอผลการวิจัยนี้ด้วยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากห้องสมุดอาจารย์ถวัลย์ สุทธิสงคราม และเอกสารชั้นต้นจากกองหอสมุดแห่งชาติ กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ช่วยทำให้ผู้วิจัยได้เข้าใจสภาพการณ์ต่าง ๆ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เด่นชัดขึ้น ส่วนเอกสารชั้นรอง ผู้เขียนได้ศึกษาจากห้องสมุดของสถาบันต่าง ๆ ในประเทศ

คำชี้แจง

1. ความหมายของคำว่า "นานาชาติ" ในหัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะศึกษาเฉพาะประเทศที่ได้ทำหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้ากับรัฐบาลไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2398 จนถึง พ.ศ. 2412 ซึ่งได้แก่ประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส โปรตุเกส เดนมาร์ก เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี สวีเดน-นอร์เวย์ เบลเยียม อิตาลี ออสเตรีย-ฮังการี และสเปน การทำหนังสือสัญญาสุรากับสหรัฐอเมริกา เป็นผลงานของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ดังนั้นจึงอยู่นอกเหนืองานวิจัยฉบับนี้

2. ปัญหาการใส่ศักราช เนื่องจากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้นับศักราชตามแบบจันทรคติ ทำให้เกิดปัญหาการนับศักราช กล่าวคือ การเรียงลำดับเดือนในแต่ละปีได้คลาดเคลื่อนจากความเข้าใจในปัจจุบัน ในรอบปีหนึ่ง ๆ จะเริ่มต้นนับเดือนเมษายนเป็นเดือนที่ 1 และเดือนมีนาคมเป็นเดือนที่ 12 ดังนั้นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงต้องนับปีศักราชตามความเป็นจริงที่ใช้อยู่ในสมัยนั้น อีกทั้งเพื่อให้เกิดความสะดวกในการเข้าใจ จึงใช้ปีศักราชเป็นพุทธศักราชทั้งหมด คงยกเว้นบางตอนของวิทยานิพนธ์และในเชิงอรรถที่อ้างอิงเอกสารเท่านั้น ซึ่งจะใช้จุลศักราช พุทธศักราช คริสตศักราช และรัตนโกสินทร์ศักราช ตามความเป็นจริงของเอกสาร

3. การขนานพระนามพระองค์เจ้าปฤษฎางค์นั้น จะได้รับการกล่าวถึงในนาม "พระองค์เจ้าปฤษฎางค์" เป็นแบบเดียวกันตลอดงานวิจัย ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการศึกษา (ดูรายละเอียดพระประวัติในภาคผนวก ฉ)

4. การศึกษาบทบาทของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์นั้น ปรากฏเอกสารชั้นต้น ซึ่งเป็นเอกสารส่วนพระองค์ของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ซึ่งเป็นสมบัติของอาจารย์ มล.มานิจ ชุมสาย นับได้ว่าเป็นเอกสารที่หายากและมีค่ามาก ดังนั้นผู้เขียนจึงได้ "คัดลอก" ลายพระหัตถ์ของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ลงมาอย่างมาก เพื่อเป็นหลักฐานในการตีความให้ใกล้เคียงความเป็นจริงที่สุด แต่ถึงกระนั้นก็ดี ปัญหาที่ถือว่าเป็นข้อจำกัดความสมบูรณ์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คือ ปัญหาการขาดข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับหนังสือโต้ตอบการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นส่วนของรัฐบาลไทยส่งกลับไปยังพระองค์เจ้าปฤษฎางค์

และมีเอกสารต้นฉบับที่สำคัญชุดหนึ่งในกองจดหมายเหตุแห่งชาติได้แก่ ไมโครฟิล์มกระทรวงการต่างประเทศ ในชุด กร. 1-1 สบ. ถึง กร. 1-9 สบ. ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยนี้มาก แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าเอกสารชุดเหล่านี้มีใต้น้ำออกบริการ ดังนั้นผู้เขียนจำเป็นต้องใช้เอกสารเท่าที่พบเท่านั้น ดังนั้นการศึกษาวิเคราะห์ในเรื่องนี้ จึงไม่อาจทำได้สมบูรณ์เท่าที่ควร

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ทำให้ทราบถึงบทบาทและผลงานของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ในฐานะที่ทรงเป็นบุคคลสำคัญของไทยพระองค์หนึ่ง ที่ได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ และเผยแพร่พระภารกิจของพระองค์ให้เป็นที่แพร่หลาย
2. ทำให้เข้าใจปัญหาต่างๆ ที่ประเทศไทยได้รับ เนื่องจากปัญหาสุราที่เกิดขึ้น และความจำเป็นต้องแก้ไข
3. ทำให้ทราบถึงวิธีการของรัฐบาล ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการพยายามแก้ไขปัญหาสุราทั้งในประเทศ และการเจรจาติดต่อกับต่างประเทศ
4. ผลจากการศึกษาในเรื่องนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับนานาประเทศ และการดำเนินการทางการทูตของไทย ในการส่งราชทูตไทยไปประจำนานาประเทศ

อักษรย่อที่ใช้ในเชิงอรรถ และบรรณานุกรม

- กจช. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
 กบส. กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ
 กนช. กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
 มช. เอกสารส่วนพระองค์ ในห้องสมุดบ้านอาจารย์มล.มานิจ ชุ่มสาย
 ณส. เอกสารส่วนพระองค์ ในห้องสมุดบ้านอาจารย์ณัฐดิ สุทธิสงคราม

- กต. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ
 กท. เอกสารเย็บเล่ม กรมพระกลาโหม
 ค. เอกสารกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
 นก. หนังสือกราบบังคมทูล
 บ. เบ็ดเตล็ดส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 พศ. เอกสารเย็บเล่ม สมุทหิเทศ
 รล. เอกสารกรมราชเลขาธิการ
 ร.4 เอกสารรัชกาลที่ 4
 ร.5 เอกสารรัชกาลที่ 5

B.P.P. British Parliament Paper

F.O. Foreign Office ของ British Public Record Office
 ซึ่งเก็บไว้ที่ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย